

לתרגום "יוליוס קיסר" מאת ו. שקספיר¹ 2

נתן אלתרמן

יצירות גדולות, הנקראות קלאסיות מפני הדר השיבה ויקר האמנות והערך האנושי-עולמי שלהן, - תרגומן חשוב בחיי עם ועם כגילוי ארץ חדשה. אם הלשון היא אמא, הרי לבה ודאי חרד מאוד למראה גיסות המלים היוצאות חוצץ במשטר ובקצב ובקול תזמורת... ואם הקורא הוא בן תרבות, כי אז מקדיש הוא לתרגום כזה ענין ורטט במידה לא-פחותה מאשר לאיזו התחרות בינלאומית. כל לשון זקוקה לימי גנוסיא כאלה. באין תרגומים גדולים אין גם ספרות גדולה, כמו שלא תיתכן מדינה משגשגת בלי סחר-חוץ. זהו מעין משפטי-הנדסה יסודי, שכל בר-דעת מרגיש בלבו כי נכון הוא ומתקשה קצת להוכיחו. אבל העובדה קיימת: לשון שהיא בבחינת "שוררת בביתה" ומטיילת מחדר לחדר על מרבדי-מסורת כבדים, בין תמונות-דיוקן של סבים וסבתות, העוקבים אחריה מצד לצד בעיניהם הקפואות (שימו לב באיזו עקשנות רודפים מבטי הפורטרטים את האדם החי!...), לשון שנוח לה באנפילאות-סגנונה המרופטים, בכיפת-הלילה שלראשה ובתריסיה המוגפים, עלולה לשקוע במרה שחורה, ר"ל... אפקיה יצטמצמו בין הקירות, הולם פעמיה יגווע במרבדים והקשר הטבעי, שבו קשורים כוח דימויה ומחשבתה לסגנון ולמסורת, ייהפך ויהיה לשעבוד.

כל תרגום בא על הלשון כשואת פתאום. רעמי ביטויים שלא נשמעו עדיין, תמונות ואסוציאציות חדשות, סופת-סינטאקסיס זרה עוקרת חוקים... עולם המלים הקטן מזדעזע, נבהל עד היסוד ואחר-כך מתאזר כוח ועומד על נפשו בפני השטף הנכרי עד... עד... או עד... - תוצאותיה האפשריות של ההתנגשות הן שלוש במספר:

1 תירגם א. א. ליסיצקי, הוצאת א. י. שטיבל, תל-אביב.

2 נדפס ב'טורים', שנה א, גל' ח (כ' באב תרצ"ג, 11 באוגוסט 1933), עמ' 12.

הרס - סדרי הלשון חוזרים לתוהו. חלקיה, הערוכים בטעם ובהתאמה מתפרקים. אֶפֶיָה המוצק נכתש ומתערבב בסיגי נכר, ללא הבחנה ומשקל. אין לה דמות משלה ואין לה דמות משל אחר... עיינו בתרגום רע וראיתם כמראה הנ"ל.

התבצרות - הלשון מחזקת את הדייק והחומות של סגנונה ואוצרותיה. המלים משוטטות בין דפני הספר כתושבים קודרים בשעת חירום. ארכאיזמים מהלכים בראש כל חוצות, כמפלצות שברחו מבתיהאסורים או כמניפות. שוטרי הדקדוק מכבידים את אכפם שבעתיים והמשפט הנכון מתאכזר לכל הברקה פורעת חוקי־סגנון. אין תשואת־חיים וחדוות־יצירה - מצב מצור!... עיינו בתרגום רע וראיתם כמראה הנ"ל.

שלום - כאן השערים נפתחים לרווחה ודגלי המדינה מתאווורים ברוחות באות מרחוק. מטמוני המרתפים מוצאים לעין שמש וכל סחורה חדשה משתלמת בכסף מלא. המלים־האזרחים אינן באות בטרוניה קנאית של "אתה בחרתנו" וחסל... אלא אומרות: אתה שבחרת, הרשות בידך להוסיף ולבחור! ובעיר - יש שומר ואין אונס, יש גבולות ואין דייק, יש מחשבות זרות ואין עבודה זרה. עיינו בתרגום טוב וראיתם כמראה הנ"ל. מתוך כך ברור, כי רבה הברכה ורבה הרעה שהתרגומים עלולים להביא על הלשון. וככל שהיצירה המקורית חשובה יותר, כן כבדות יותר גם התוצאות, הן מפני המקום המכובד והבולט שהיא יכולה לתפוס בדין חזקתה, גם בארץ גלותה, והן מפני שהמתרגם משקיע בה את כל חיל כשרונו וכוחותיו, ובהיות עבודה כזו נעשית לרוב על ידי בר־סמכא, הרי כשלונו הוא תעודת עניות ללשון.

שברי מחשבה אלה ליווני בקראי את "יוליוס קיסר" לשקספיר בתרגומו של א. א. ליסיצקי. בחרדת סקרנות וצפייה התחילו עיני רצות על פסי השורות; הסקרנות חלפה חיש מהר, אבל הצפייה נמשכה הלוך והימשך לאורך כל העמודים... מה הדבר אשר לו חיכיתי? - שקספיר בעברית! ועלי להודות, כי העברית אמנם באה, באה בכל מרכבות הטקס ובכל המלווים והתזמורת, אבל את שקספיר לא הובילה אֶתָה, התרגום נראה לי קרוב יותר לסוג השני, סוג המתבצרים, מאשר לשלישי. אין ספק - שפת התנ"ך, ואפילו המליצה התנכ"ית, מתאימה מאין כמוה לשקספיר, אבל ליסיצקי ביצר אותה יותר מדי, לא נתן לה חופש יצירה ולא ניער מעליה את האבק. ספרות יפה צריכה בראש־וּבראשונה לעורר חוויות רגש והתרשמות שבלב, אבל בדֶּרֶךְ אלי קאסיוס הנלהב ומר־הנפש בלשון של "נִשְׁגַּבְתִּי בְּאֲזְנֵי וּמְגוֹרָה לִי מֵאֶפֶע" (עמ' 46), אני שומע ומבין אמנם, אבל עומד שווה נפש. כאן הכריעה הפאתיטיות את הפאתוס; ויש שהמליצה משתדלת לפאר במחלצותיה גם מקומות שהברוטאליות החשופה היא עיקר עוזם. בהסביר קיסר

את סיבת הפחד המוזר שהוא רוחש לקאסיוס, אחד מרוצחיו לעתיד לבוא, הוא אומר
בפשטות מרעידה:

Would he were fatter! - but I fear him not; /--- He reads much; / He is a great
observer - - - / he loves no plays, / - - he hears no music;"

והמתרגם נותן בפיו: "לו כשה כשה!" ... "רבת יקרא, רבת גם יתבונן" ... "קול שיר בל
ישמע" ... "לצחוק מהולל יאמר" ... (עמ' 28) ואמנם התוכן נמסר, אבל הדי המליצה
ממלאים כאן את בין השיטין, הריקים במקור, המוכרחים להיות איומים בריקניותם!

ובנוגע לבהירות התרגום, "יוליוס קיסר" ידוע דווקא כאחד המחזות קלי הלשון
וההרצאה בין כתבי שקספיר. בקטעים הפאתיטיים והסוערים ביותר חוטבות השורות
בבטחון ובכוח את התמונות המרתקות בפין ובקוויהן הבולטים. ואילו כאן... כאן
עולה מחשבה על לבי, שלו נשא ברוטוס את נאום ליל הנדודים שלו (לפני רצח קיסר)
בעברית, לא היה מגיע לכלל החלטה, משום שהיה מתקשה להבין את דברי עצמו...
למשל:

אך היתה, זה מאז, עננה סלם / למשאאתנפש צעירה, אשר יסב / המתפש בה, בעלותו
פניו נכחה; (עמ' 54)

אני, הקורא העברי, צריך לאמץ את מוחי, כדי להבין בעברית את אשר באנגלית אני
תופס בלי מאמץ כלשהוא!

אכן, מורגש, כי כבדו על המתרגם כבלי המשקל וכשהוא מצליח זעיר פה, זעיר שם,
להסתגל להם בדרך טבעי, בלי כפיית-עצמו, שפתו שוטפת ויפה, כמו בשורות אלו
הלקוחות מתוך נאום עבדו של אנטוניוס לפני ברוטוס:

פה צוה לי אדוני פרע ברך; / פה צוה לי אנטוניוס שחות לעפר; ופה צוני לאמור
בהתנפלי; (עמוד 113)

קטעי הפרוזה נאים ומסוגננים, ופה ושם פזורות בספר גם כמה הברקות של צירופים
("הוי, מליץ לך, מה הליץ את חרוזיו"; עמ' 178). זה מטה את לב הקורא להאמין
ביכולתו של ליסיצקי ולראות את המגרעות כחוסר ליטוש.
על עצם הוצאתו של ספר מסוג זה ראויה הוצאת שטיבל לברכה.